

Miloš Puletić,
Daniel Stanković
Fakultet fizičke kulture, Niš

MOGUĆNOSTI RAZVITKA GRADA NIŠA KAO SPORTSKO-PENJAČKOG CENTRA

UVOD

Niš je jedan od najstarijih gradova na Balkanu. Nalazi se na raskrsnici velikih puteva koji povezuju Bliski istok sa Evropom. Po veličini je drugi u zemlji posle Beograda. Brojne planine koje se nalaze u neposrednoj blizini grada (Svrljiške planine, Suva planina, Mali i Veliki Jastrebac, nešto dalje Stara planina, Rtanj ...) oduvek su privlačile planinare, alpiniste, speleologe i ostale ljubitelje prirode iz cele naše zemlje, Balkana i Evrope. Danas, zahvaljujući planinama i rekama niškog regiona, koje obrazuju nekoliko predivnih klisura, Niš privlači veliki broj sportskih penjača širom Balkana.

Sportsko penjanje sa svojom pod disciplinom "bouldering" je jako mlad sport. Njegovi koreni potiču iz alpinizma početkom XX veka, dok je svoju konačnu formu i afirmaciju doživeo 70-ih godina. Poslednjih 10 godina sportsko penjanje se u svetu razvija velikom brzinom, a postoji mogućnost da se takmičarsko sportsko penjanje (discipline: težinsko penjanje, brzinsko penjanje i bouldering) nađe u programu Letnjih Olimpijskih Igara 2008. godine u Pekingu.

Kod nas se sportsko penjanje javlja početkom 90-ih godina prošlog veka najpre u Beogradu, zatim u Nišu, Novom Sadu, Nikšiću... Ovaj sport je trenutno jedan od najmlađih u zemlji. Za njegov prvobitni razvoj zaslužni su domaći alpinisti koji su, zahvaljujući bogatoj niškoj alpinističkoj kulturi i istoriji, svoje prve korake, u ovom sportu, napravili u Jelašničkoj klisuri koja je postala i ostala najveći oformljeni poligon za sportsko penjanje u Srbiji i Crnoj Gori. U to vreme Niš je dobio svoj prvi sportsko-penjački klub (PAEK Niš - Planinarsko Alpinističko Ekspedicijski Klub Niš) kao i prvu veštačku stenu koja se nalazi u širem centru grada.

U ovom radu predstavljeni će biti tereni koji su u razvoju ili su pogodni za dalji razvoj sportskog penjanja u Nišu:

1. Jelašnička klisura

2. Sićevačka klisura

3. Kravljska klisura

Pored prirodnih resursa koje poseduje niška okolina, predstavljeni će biti i postojeći objekti (veštačke stene) koji se nalaze u samom gradu.

JELAŠNIČKA KLISURA

Fizičko-geografske odlike

Jelašnička klisura je smeštena na 12 km jugoistočno od Niša, duž puta koji povezuje internacionalni autoput E80 (Niš-Sofija) i planinarski dom "Bojanine vode" koji se nalazi u podnožju vrha Sokolov kamen (1552m). Studena reka¹ usekla je, na obroncima Suve planine, klisuru dužine 1500m, maksimalne širine 30m, koja se pruža u pravcu severozapad-jugoistok, između sela Jelašnica i Čukljenik². Karakteristična je po tome što se na tom području prepliću uticaji planinske, mediteranske i umereno-kontinentalne klime.

Teren je uglavnom izgrađen od dolomitskih krečnjaka i kao takav bio je pogodan za usecanje klisure i stvaranje mnogih geomorfoloških oblika, kao što su prirodni mostovi (prerasti) i mnogobrojna udubljenja i pukotine u krečnjaku, od kojih su najbrojnije okapine. Ovu pojavu opisuje i Jovan Cvijić u svojim sabranim delima "GEOGRAFIJA KRASA". Masivi u Jelašničkoj klisuri retko prelaze visinu od 50 metara što je čini idealnom za razvoj sportskog penjanja.

Najveća vrednost Jelašničke klisure su retke i ugrožene biljne i životinjske vrste. Čak 65 biljnih vrsta je endemsko. Prirodne retkosti prvog stepena zaštite su reliktno vrste: *Ramondia serbica*, *Ramondia nathaliae* i *Parietaria serbica*. U samoj klisuri trenutno živi veliki broj životinjskih vrsta (42 registrovane). Većina je retka, a 19 ih je ugroženo u Srbiji i Evropi. Na predlog Instituta za Zaštitu Prirode Republike Srbije, 1993. godine Jelašnička klisura je stavljena pod zaštitu Republike Srbije kao Specijalni rezervat prirode.

Istorijat sportskog penjanja u Jelašničkoj klisuri

Brojni sportovi, naročito iz porodice ekstremnih sportova, među kojima je i sportsko penjanje, kod nas su se najpre pojavili u Beogradu. 1990. godine na Košutnjaku i Topčideru napravljeni su prvi sportski smerovi (Poletarac, Skepsa, Šoja), a na Adi Ciganliji, par godina kasnije, napravljena je i prva veštačka stena u Srbiji. Nedostatak kvalitetnih krečnjačkih stena u Beogradu i okolini primorao je začetnike ovog sporta da potraže nove lokacije za dalji raz-

¹ Sliv Studene reke pogrešno je nazivati slivom Jelašničke reke, kako se to danas čini. Studena reka je pod tim nazivom upisana u svim vojno-topografskim kartama svih razmera.

² Klisuru bi trebalo zvati Čukljeničkom jer se kompletno nalazi u čukljeničkom ataru, a ne Jelašničkom po najvećem naseljenom mestu, Jelašnici.

voj. Niš je u to vreme važio za planinarski i alpinistički centar. Alpinistički smerovi koji su već postojali u Sićevačkoj klisuri bili su dobra preporuka za sportske penjače iz Beograda. Međutim velika razuđenost masiva, njihova veličina kao i nepristupačnost primorali su ih da Sićevačku klisuru zamene daleko manjom i pristupačnijom Jelašničkom klisurom u neposrednoj blizini, koja se kasnije pokazala kao idealni poligon³ za razvoj sportskog penjanja.

Prvi smerovi u Jelašničkoj klisuri napravljeni su 1996. i 1997. godine (Avalon, Aerobik, Zelena salata ...), njihov autor bio je Aleksandar Brborović. U saradnji sa sportskim penjačima iz Niša, Bugarske i Slovenije, od 1998. do 2003. godine napravljeno je 50-ak smerova. Sa pronalaskom novog penjališta u blizini Valjeva, zainteresovanost sportskih penjača iz Beograda i Novog Sada je naglo opala. O razvoju Jelašničke klisure (kao penjališta) i postavljanju novih smerova, zadnjih godinu dana, brigu vodi jedna mala grupa lokalnih penjača.

Današnji uslovi

Jelašnička klisura danas ima 58 sportskih smerova, za čije postavljanje je bilo potrebno 8 godina. Koliko je ovo mali broj i poražavajući podatak govori i činjenica da se na nemačkom penjalištu Frankenjura, dnevno napravi 5 do 10 smerova, a ukupno ih ima više od 6000. Pretpostavlja se da se u Jelašničkoj klisuri može napraviti od 200 do 500 smerova. Najpoznatija penjališta u Sloveniji, koja ima izuzetno dugu tradiciju u ovom sportu, Mišja Peć i Osp imaju 150 odnosno 250 smerova i godišnju posećenost od nekoliko hiljada sportskih penjača iz celog sveta. Najveće penjalište u SCG godišnje poseti jedva 20-ak sportskih penjača, ne računajući penjače iz Niša kojih je sve manje. Brojni su razlozi zbog kojih je razvoj ovog penjališta usporen. Svi su u većoj ili manjoj meri vezani za finansije. Postojanje dva državna saveza, nezainteresovanost čelnih ljudi ovih saveza za nastavak razvoja Jelašničke klisure i omasovljavanje sportskog penjanja, ekonomska kriza u kojoj živimo... su samo neki od problema koji utiču na razvoj sportskog penjanja kod nas kao i na razvoj svih penjališta u SCG, kojih ima 10-ak sa oko 150 smerova.

Bez obzira na sve probleme koji prate razvoj Jelašničke klisure, broj smerova koji trenutno postoje, njihov kvalitet i velika razlika u težinama zadovoljavaju potrebe domaćih penjača, a što je najvažnije razvoj ovog penjališta nije zaustavljen. U januaru ove godine već su postavljena dva nova smerova, a sa dolaskom proleća planirano je postavljanje još nekoliko novih. Ovog leta je najavljen dolazak sportskih penjača iz Slovenije koji će u saradnji sa penjačima iz Novog Sada postaviti još pet do deset smerova. Do kraja 2005. godine broj

³ Poligon - penjalište (u daljem radu)

smerova u Jelašničkoj klisuri bi trebao da poraste za 30%, što će sigurno vratiti brojne domaće penjače i ubrzati razvoj trenutno najvećeg penjališta u SCG.

SIĆEVAČKA KLISURA

Fizičko-geografske odlike

Sićevačka klisura predstavlja suženi deo nišavske kotline između sela Prosek i Ravni Do. Nalazi se na 12 km istočno od Niša, dugačka je 16 km i spaja nišku i belopalanačku kotlinu. Kroz nju prolazi internacionalni autoput E80 koji povezuje Niš i Sofiju. Klisura je podeljena na Gornju ili Crnčansko-gradištansku i Donju ili Ostrovičku. Prva deluje kao stešnjeni kanjon, a druga je razvučenijih strana. Sa severa je ograđena Svrljiškim planinama, a sa juga ograncima Suve planine. Prostire se u pravcu istok-zapad. Teren je izgrađen od dolomitskih krečnjaka koji karakterišu izuzetno strme litice visine od 5 do preko 300 metara. Ovako velike stene čine Sićevačku klisuru idealnom za razvoj alpinizma (tradicionalnog penjanja).

Veliku vrednost Sićevačke klisure čine izuzetno vredni manastiri i crkve kojih ima oko 30. Najpoznatiji su manastir Svete Bogorodice u selu Sićevu (napravljen 1644. godine, obnovljen 1875.) i crkva Svete Petke u selu Ostrovića. Jedna je od retkih naseljenih klisura u zemlji i ima veliki turističko geografski značaj. Zbog geomorfoloških odlika i rariteta flore i faune, Sićevačka klisura je pre 20 godina proglašena za Specijalni rezervat prirode. Istorijat sportskog penjanja u Sićevačkoj klisuri

Okolina Niša oduvek je pružala mogućnost za bavljenje sportovima koji su "neuobičajeni" za gradsku sredinu. Sićevačka klisura je svojom nesvakidašnjom lepotom privlačila ljude željne avantura i izazova. Poslednjih 30 godina ona predstavlja nezaobilazni trenažni poligon za alpinizam i paraglajding. Na terenu Višegrad održano je nekoliko međunarodnih i domaćih paraglajding takmičenja.

Alpinizam je sinonim za Sićevačku klisuru. Krečnjačke stene, koje često prelaze i 300 metara, izuzetno su bogate pukotinama koje privlače penjače, a naročito alpiniste kojih je bilo u velikom broju 80-ih godina XX veka. Tada je nastao najveći broj alpinističkih smerova. Neki od najpoznatijih smerova su: Acin steber, Ružičasti san, Alpina... Razvoj alpinizma u Sićevačkoj klisuri krajem XX veka je direktno uticao na razvoj sportskog penjanja u Nišu. Iako je postavljanje sportskih smerova bilo u velikoj meri onemogućeno, zbog ogromnih masiva, njihove razuđenosti i nepristupačnosti, prvi sportski smerovi (Jo-jo i Lukrecija Bordžija) u niškoj okolini napravljeni su ovde, a napravila ih je grupa sportskih penjača iz Beograda. Idealni uslovi u susednoj Jelašničkoj

klisuri su razvoj Sićevačke klisure, kao sportskog penjališta, potpuno zaustavile. Za razliku od sportskih penjača, broj alpinista koji posećuju ovaj region je poslednjih godina u porastu. Međutim to još uvek nije posećenost koja je postojala ovde pre 20 godina kada su ovde održavani brojni seminari i kursevi za alpiniste širom SFRJ.

Današnji uslovi

Potencijal Sićevačke klisure za razvoj sportskog penjanja i alpinizma (tradicionalnog penjanja) je izuzetno veliki. 20-ak alpinističkih i samo 2 sportska smerova kao da i ne postoje, ako se uporede sa procenjenih nekoliko hiljada smerova koji ovde mogu biti napravljeni. Sa sve većim interesovanjem za visokogorsko planinarenje i alpinizam u našoj zemlji, broj zainteresovanih za ovu vrstu penjanja u Sićevačkoj klisuri je zadnjih godina u porastu. Prošle godine su članovi AOB (Alpinistički Odešek Beograda) proveli nekoliko nedelja ovde i ispenjali neke od najtežih smerova.

Razvoj ovog penjališta u budućnosti mogao bi gradu doneti velike prihode na račun turizma i ugostiteljstva. Hotel Sićevo danas pruža usluge brojnim sportskim ekipama, ribolovcima i paraglajderima. Ukoliko klisura, u narednih godinu dana, dobije nekoliko novih najavljivanih alpinističkih i sportskih smerova, u neposrednoj blizini ovog hotela, broj domaćih i inostranih alpinista i sportskih penjača bi naglo porastao. Razvoj prostorno najvećeg penjališta kod nas bi se ubrzao, a Niš bi ponovo postao najpoznatije odredište za alpiniste u zemlji.

KRAVLJANSKA KLISURA

Fizičko-geografske odlike

Kravljansku klisuru obrazuje Toponička reka, na 20 km severno od Niša. Povezuje selo Kravlje, banju Topilo i selo Miljkovac. Dugačka je oko 3 km, širine do 30 metara. Karakterišu je dolomitske krečnjačke stene, visine od 5 do 50 metara, koje su, uglavnom, teško dostupne. Kvalitet stena je nešto lošiji ali pogodan za razvoj sportskog penjanja.

Za razliku od Jelašničke i Sićevačke klisure, ova klisura je malo proučavana i ne nosi "titulu" Specijalnog rezervata prirode, iako u njoj živi podjednako veliki broj ugroženih životinja, naročito ptica među kojima su i vetruška i jastreb.

Najveća vrednost klisure su termalni izvori, kojih ima 18. Lekovitost vode, u relativno mladoj banji Topilo, otkrivena je sasvim slučajno i koristi se u terapiji svih vrsta reumatskih bolesti, postreumatskih posledica i poremećaja u nervnom sistemu.

Današnji uslovi

Ovaj, relativno skoro, otkriveni poligon za sportsko penjanje još uvek nije dočekaao svoje prve penjače. Ne nalazi se u blizini velikih saobraćajnica i prava je slučajnost što su sportski penjači iz Niša naišli na ovu klisuru. U klisuri još uvek ne postoji ni jedan sportski niti alpinistički smer. Međutim, otkrivanje lekovitih izvora na ovom prostoru i izuzetno brz razvoj banje Topilo, koja danas broji oko 170 kuća sa oko 500 registrovanih ležajeva za izdavanje, podstakli su interesovanje sportskih penjača, u zadnjih godinu dana, za razvoj ovog penjališta. Broj smerova koji se ovde mogu napraviti kreće se između 100 i 250, a prvi projekti se očekuju već ove godine. Ukoliko sportsko penjanje "zaživi" ovde, razvoj banje Topilo i turizma u ovim krajevima bi se znatno ubrzao, što bi donelo nove prilode lokalnom stanovništvu.

VEŠTAČKE STENE

Iako se sportsko penjanje bazira na savlađivanju prirodnih stena, razvoj ovog sporta, pre svega u takmičarskom pogledu, ne bi bio moguć bez pojave veštačkih stena. Nemogućnost bavljenja ovim sportom u zimskim mesecima, ravničarska područja, od kojih su prvi penjački poligoni udaljeni 100 i više kilometara, promenljivi vremenski uslovi i td. uslovlili su izgradnju veštačkih stena koje simuliraju penjanje u prirodi. Danas se grade od različitih građevinskih materijala (poliester, drvo ...) na otvorenom ili u zatvorenom prostoru.

U SCG danas postoji oko 20 veštačkih stena smeštenih u samo 7 gradova (Beograd, Niš, Novi Sad, Subotica, Kikinda, Kladovo, Nikšić) i jedna koja se nalazi u sali hotela Grand na Kopaoniku. 60% se nalazi u vlasništvu malobrojnih klubova u zemlji, dok se čak 40% ovih građevina nalazi u privatnom vlasništvu. Postoje nagoveštaji da će se ove godine izgraditi još nekoliko veštačkih stena u većim gradovima Srbije. Koliko je ovo mali broj, govore i činjenice da neki gradovi Evrope imaju i dva do tri puta više veštačkih stena od celokupne naše zemlje, od kojih pojedine imaju veću kvadraturu od svih naših zajedno!

Niš trenutno poseduje 3 veštačke stene. Po broju ovih objekata nalazi se na drugom mestu iza Beograda. Dve stene su vlasništvo kluba PAEK Niš (jedna na otvorenom, jedna u zatvorenom prostoru), a jedan trenažer je u privatnom vlasništvu.

Najveća veštačka stena je izgrađena na otvorenom prostoru u širem centru grada, u obliku obrnute piramide, nejednakih strana. Izgrađena je 1999. godine. U osnovi je kvadrat (3x3m), iz svake stranice u polje polazi po jedna nezavisna stena (smer) različitog "kontra" nagiba i veštački konfigurisanog

terena. Visoka je 12 metara, ima oko 200 hvatišta⁴ i jedna je od najboljih u zemlji. Na steni je do sada organizovan veliki broj juniorskih i seniorskih takmičenja, u disciplini težinsko penjanje, a 1999. godine je organizovano treće po redu zvanično prvenstvo Balkana na kom su učestvovali pored domaćih i takmičari iz Bugarske, Rumunije i Grčke.

Nažalost ovaj objekat prati veliki broj problema. Izgradnja još uvek nije gotova. Samo dve strane su završene. Broj penjača koji mogu istovremeno vežbati na steni je trenutno 4. Sa završetkom ostalih strana ovaj broj bi se popeo na 8. Njena konstrukcija, koja je od gvožđa i drveta, propada zbog neadekvatne zaštite. Ukoliko se nešto ne učini u pogledu zaštite konstrukcije ove predivne građevine, za nekoliko godina ona može postati nesigurna i opasna po penjače. Pre par godina broj penjača koji su svakodnevno vežbali na ovoj steni se kretao između 15 i 20, danas stenu koristi jako mali broj sportskih penjača, što je posledica sve manjeg broja članova nekada najuspešnijeg kluba u zemlji.

Druga po visini je veštačka stena, koja se nalazi ispod tribina hale Sportskog Centra Čair. Izgrađena je 2004. godine, visoka je 6 metara, male površine i nalazi se, takođe, u posedu kluba PAEK Niš. Koristi se u zimskim uslovima, kada je korišćenje veštačke stene na otvorenom nemoguće. Ima samo jedan smer na kome je moguća promena nagiba. Konstrukcija je, zahvaljujući zatvorenom prostoru, zaštićena od spoljašnjih uticaja, međutim na njoj može vežbati samo jedan penjač, pa je pravilna raspodela termina za vežbanje izuzetno važna. Broj hvatišta na steni je srazmeran njenoj veličini.

Jedini veštački boulder⁵ (trenažer) u Nišu nalazi se u privatnom vlasništvu. Ima drugu po veličini površinu u gradu, dok mu se visina kreće od 2,3 do 2,6 metara. Izgrađen je 2003. godine. Broji oko 250 hvatišta i poseduje specijalno izgrađene trenažne sprave (system board, campus board i fingerboard) koje su od velikog značaja za postizanje vrhunskih rezultata. Koristi se tokom cele godine, bez obzira na vremenske uslove. Konstrukcija je odlično zaštićena od spoljašnjih uticaja dok je broj penjača koji mogu istovremeno vežbati 3. Nažalost, broj penjača koji koriste ovu stenu je ograničen zbog činjenice da se nalazi u privatnom vlasništvu.

⁴ Hvatišta - imitacije svih vrsta pukotina i rupa, različitih dimenzija koje se mogu naći na prirodnoj steni. Koriste se za hvatanje i gaženje.

⁵ Boulder - (eng. boulder) stena visine od 0,5 do 4,5 metara koja se penje po posebnim pravilima bez upotrebe zaštitne opreme (izuzev strunjaca za ublazavanje padova) za penjanje ili bilo kakvih pomagala.

Niš predstavlja jedan od najvećih sportsko-penjačkih centara u zemlji, samo zahvaljujući svojoj, prirodom, prebogatoj okolini i činjenici da se u našoj zemlji ovaj sport jako sporo razvija i nažalost u mnogim stvarima, pre svega u organizaciji na nivou republika i države, stagnira. Do danas, ni jedan stoti deo potencijala niškog regiona, adekvatnog za razvoj sportskog penjanja, nije iskorišćen!

Poređenja radi, grad u susednoj državi Bugarskoj, Veliko Trnovo ima 6 do 7 puta manje stanovnika od Niša. U bližoj okolini grada nalazi se nekoliko klisura, obrazuje ih reka Jantra, koje su daleko manje od niških. Broj postavljenih sportskih smerova je 3 puta veći, a na glavnoj veštačkoj steni u gradskoj hali će se, po prvi put, ove godine održati takmičenje u okviru svetskog kupa. Prošle godine ovde je organizovano Prvenstvo Sveta za juniore. Zahvaljujući velikoj pomoći koju sportski penjači dobijaju od samog grada, Veliko Trnovo se danas smatra najvećim penjačkim centrom na Balkanu.

Niš sa svojim trenutnim kapacitetima (prirodnim i veštačkim), uz minimalna ulaganja i bolju organizaciju sportskog penjanja na nivou grada i republike, mogao bi postati jedan od najvećih sportsko-penjačkih centara na Balkanu. Broj inostranih turista bi se znatno povećao, vesti o prirodnim lepotama koje poseduje gradska okolina bi se brzo raširile, a grad bi dobio još jednog ravnopravnog člana u svojoj sve bogatijoj sportskoj porodici.

LITERATURA

1. Mladenović, T. (2002). Donja i Gornja Studena. Niš.
2. www.climbing.org.yu
3. www.nis.org.yu

Miloš Puletić,

Daniel Stanković

POSSIBILITIES FOR THE DEVELOPMENT OF NIS AS A SPORTS CLIMBING CENTRE

SUMMARY

The main aim of the paper is to present terrains suitable for the development of sports climbing in the vicinity of Nis. It will present the terrains already in the process of development as well as those to be developed in the future. Apart from the natural resources of the vicinity of Nis, the paper will also deal with the existing structures (artificial rocks) in the town itself.